

Виховна система школи як об'єкт проектування

М. І. Гагарін

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, Україна
Corresponding author. E-mail: nikua08@rambler.ru

Paper received 26.10.16; Accepted for publication 05.11.16.

Анотація. У статті розкрито значущість і актуальність проектування виховної системи школи; проаналізовано різні погляди науковців, щодо потенціалу і особливостей використання проектування виховної системи школи загалом та на сучасному етапі розвитку освіти. Метою статті є розкриття особливостей створення виховної системи школи як об'єкту проектування. В статті висвітлено сутність поняття «система», «системний підхід», «виховна система», «проектування виховної системи»; виокремлено спільні ознаки виховної системи та інших соціальних систем; охарактеризовано її функції, які забезпечують ефективність виховного впливу та етапи проектування виховної системи навчального закладу.

Ключові слова: система, виховна система школи, проектування виховної системи, особливості виховної системи як об'єкту проектування, етапи проектування виховної системи.

Вступ. Динамічні зміни в освітній сфері, її гуманізація та демократизація зумовлюють посилення уваги до цілісного розвитку та виховання особистості учня упродовж усіх років його навчання в загальноосвітньому навчальному закладі. Однак, процес особистісного становлення індивіда, його фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток здійснюється здебільшого, узагальнено без врахування соціально-політичних, економічних, екологічних та інших чинників. Сучасні педагоги-практики вже не покладаються ... «на «магічний засіб», ... «чарівну паличку», ... «опорні сигнали», «дидактичний театр»...» та ін. [3, с.11].

Ще А. Макаренко стверджував, що жодний засіб не можна вважати гарним чи поганим, якщо він розглядається окремо від інших засобів, комплексу педагогічних впливів, системи – «...не прийом, не метод, не засіб, якими б привабливими вони не видавались, а система є ключовим поняттям у педагогіці майбутнього» [7, с. 375-376.]

Ми поділяємо точку зору Г. Костюка про те, що «виховання за своєю суттю – це керівництво індивідуальним становленням людської особистості»; «виховувати – це проектувати поступове становлення якостей майбутньої особистості і керувати здійсненням накреслених проектів» [5, с. 308]. Це, у свою чергу, актуалізує значення проектування сучасних виховних систем, де визначальним є виховання в широкому розумінні цього слова, бо включає в себе як навчання, так і власне виховання, як інноваційного перетворення в загальноосвітніх навчальних закладах. Безперечно, що виховна система школи як об'єкт проектування потребує дослідницької уваги.

Короткий огляд публікацій з теми. Проблема особистісно орієнтованого виховання знайшла відображення у працях І. Беха, І. Зязюна, О. Киричука, О. Коберника, В. Кременя, Г. Пустовіта, О. Сухомлинської, В. Оржеховської, О. Савченко та ін. [1; 4].

Наукові засади становлення виховних систем обґрунтовано у працях В. Караковського, Л. Новикової, І. Осадчого, Н. Селіванової, Г. Сороки, Є. Степанова, та ін. [3; 9; 10].

У ряді публікацій визначені шляхи і засоби підготовки майбутніх учителів до проектування виховної діяльності в школі (О. Безпалько, О. Дубасенюк, А. Капська, І. Коновальчук, С. Щербак та ін.)

Варто зазначити, що А. Макаренко та В. Сухомлинський наголошували на важливості забезпечення проектування у процесі виховання з метою визначення перспектив розвитку та становлення особистості. На думку А. Макаренка, «добре в людині завжди доводиться проектувати і педагог зобов'язаний це робити» [7, с. 134].

Багатогранну педагогічну спадщину В. Сухомлинського пронизує ідея проектування людини; педагог вказував на те, що «проектування і творення людини, здатної стати активною силою суспільного розвитку і нині, і в майбутньому, – це найважливіше завдання школи і кожного педагога зокрема» [11, с. 208].

Загальні аспекти організації проектної діяльності досліджували П. Балабанов, Е. Григор'єв, О. Коберник, П. Орлов та ін.; вивчення психологічних особливостей проектної діяльності – С. Василейський, В. Моляко; педагогічні засади проектної діяльності – В. Безрукова, В. Гузєєв, Г. Ковальчук, О. Пехота, Є. Полат та ін.; питання змісту, відбору, методики виконання проектів – П. Кручиніна, Н. Матяш, М. Павлова, Н. Семенова, В. Симоненко, В. Титова та ін.; проектування педагогічних систем внутрішньошкільного управління – С. Гільманов, Л. Горбунова, О. Касьянова, О. Лоренсов, О. Моїсеєва. Однак, потребує дослідження проблема творення виховної системи школи як об'єкту проектування.

Мета статті полягає у розкритті особливостей створення виховної системи школи як об'єкту проектування.

Матеріали та методи. Для одержання достовірних результатів ми використовували методи концептуально-порівняльного аналізу філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури щодо визначення суті понять «система», «системний підхід», «виховна система», «функції виховної системи», «проектування виховної системи»; узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду, а також систематизації й аналізу фактів, вихідних даних літературних та Інтернет джерел.

Результати та їх обговорення. Системний підхід (англ. *systems thinking* – системне мислення) визначається в науці як напрям методології досліджень, який полягає у вивченні об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи.

Системний підхід у педагогіці – це напрям, який

досліджує сутність і закономірності виховання й навчання особистості як єдину систему педагогічного процесу, комплекс взаємозалежних заходів щодо формування її світогляду, системи понять основ наук, системного мислення, спроможності вирішувати поставлені задачі, підвищуючи ефективність свого функціонування [12, с. 71].

Аналізуючи поняття «система», науковці наголошують, що система це певний об'єкт вивчення, якому притаманні цілісність або який розглядається як єдине ціле, поєднання, сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок, чи взаємодія [8].

Поняття «система» походить від дав.-гр. σῦστημα – «сполучення», «ціле», «з'єднання» і визначається як множина взаємопов'язаних елементів, що взаємодіє з середовищем, як єдине ціле і відокремлена від нього.

В системному аналізі використовують різні визначення поняття «система». Зокрема, за В. Сагатовським, система – це скінченна множина функціональних елементів й відношень між ними, виокремлена з середовища відповідно до певної мети в межах визначеного часового інтервалу [8].

У широкому контексті систему розглядають як: порядок, зумовлений правильним, плановим розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; обмежену безліч взаємодіючих елементів; гармонійну, нерозривну єдність, яка цілісно взаємодіє з середовищем; форму організації, будову чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ); як єдність, комплекс взаємодіючих компонентів; сукупність будь-яких елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; сукупність принципів, які є основою певного вчення; будову, структуру, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин.

Виховна система має кілька спільних ознак з іншими соціальними системами. Їй властиві цілеспрямованість, цілісність, структурність, динамізм, взаємодія із середовищем та із системами нижчого і вищого порядку.

Ми визначаємо виховну систему школи як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, цілі, завдання, суб'єкти, діяльність і спілкування, взаємини, кадровий потенціал, взаємодія, життєвий простір), яка становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію і самореалізацію особистості, її життєздійснення у фізичній, психічній, соціальній і духовній сферах.

Г. Сорока наводить таку структуру виховної системи: ціннісно-сміслову ядро (мета, принципи, зміст, методика); просторово-тимчасову структуру (різні форми діяльності з учнями); координаційно-педагогічний компонент (функції, педагогічні технології, керування розвитком системи, система підвищення компетентності педагогів, батьків) [9].

Завдання виховної системи – інтегрувати всі виховні впливи в цілісний педагогічний процес, який забезпечує в конкретних соціально-педагогічних умовах реалізацію цілей і завдань виховання.

Як стверджував П. Блонський, школа – організація

не тільки навчання, а й усього життя дитини. Ми повинні рішуче відкинути прокляте відокремлення школи від життя і повернутись до античного розуміння школи як школи життя, вироблення певної поведінки, певних навичок. У народній школі дитина повинна передусім не навчатись теоретичних знань, а вчитись жити. Отже, школа повинна бути місцем життя дитини, повинна створювати раціональну організацію цього життя [2, с. 3-4].

В зв'язку з цим головними функціями виховної системи є: інтегруюча (забезпечує об'єднання неузгоджених та розрізнених виховних впливів); регулююча (впорядковує виховний процес, управління ним); розвиваюча (забезпечує динаміку виховної системи, яка виражається в оптимізації її функціонування, поступальному розвитку та в удосконаленні); корекційна (проявляється в тому, що школа корегує вплив зовнішнього середовища своїми цінностями, орієнтирами, правилами життя, виробленими в цій системі і добровільно прийнятими всіма членами даної спільноти); функція компенсації (компенсує недостатню повноту емоційного життя, проявляється в створенні атмосфери духовності, якої не вистачає в навколишній дійсності) [9].

Науковці виокремлюють наступні особливості виховної системи як об'єкту проектування: унікальність – будь-яка виховна система не може претендувати на розповсюдження свого досвіду на всю сферу освіти; детермінованість соціокультурним середовищем; залежність напрямів розвитку виховної системи від результатів парадигмального, цивілізаційного та культурного самовизначення; нерозробленість теоретичних та методичних основ проектування виховної системи; складність як об'єкта проектування, обумовлена широким спектром варіантів при визначенні елементів і параметрів виховної системи, які підлягають проектуванню; варіативність шляхів, способів і темпів розвитку виховних систем; колективний характер, котрий вимагає додаткових зусиль для узгодження дій і поглядів учасників даного процесу [3].

До основи проектування виховної системи закладаються результати вивчення: соціального замовлення; особливостей контингенту учнів; системи цінностей навчального закладу; структури закладу, організації його життєдіяльності; соціально-психологічного клімату та організаційної культури закладу; кадрового потенціалу закладу; потреб закладу в ресурсах, забезпечення ресурсами; зовнішнього середовища закладу.

Загалом, педагогічне проектування – феномен, що виник як результат взаємодії новітніх тенденцій у розвитку педагогічної теорії й інноваційної практики. Науковці наголошують, що проектування, як механізм розвитку виховної системи, це внесення суб'єктами проектування якісних змін в компоненти системи на основі їх ціннісно-змістового самовизначення в простора сучасної педагогічної дійсності з метою досягнення оптимальних показників розвитку системи [4].

Проектування виховної системи школи ми розглядаємо як цілеспрямоване визначення насамперед програми життєдіяльності суб'єктів педагогічної взаємодії, всі компоненти якої взаємопов'язані між собою, складають цілісну структуру і забезпечують

досягнення визначених цілей і задач виховання.

У проектуванні виховної системи навчального закладу Є. Степанов виділяє сім етапів.

Перший етап. Підготовка до проектування виховної системи. Завдання. Визначення керівництвом і педагогами необхідності змін у виховному процесі.

Процедури. Осмислення сутності сучасних методологічних підходів і концепцій, інновацій у сфері виховання. Підготовка учасників групи до проектування шляхом проведення семінарів, тренінгів.

Інструментарій. Вивчення та аналіз літератури, дискусія, мозковий штурм, фокус-група, ділова гра, семінар-тренінг.

Другий етап. Передпроектний аналіз. Завдання. Вивчення фактичного стану виховного процесу, його об'єктивна оцінка (проблеми, здобутки).

Процедури. Попередня оцінка проблем виховання, труднощів в організації виховного процесу, аналіз і т. д.

Інструментарій. Аналіз документів, опитування, мозковий штурм, фокус-група, дискусія.

Третій етап. Вироблення проектних рішень. Розроблення проекту та програми його реалізації, визначення шляхів реалізації проекту.

Завдання. Документальне оформлення проекту.

Процедури. Зведення проектних цілей в єдину систему, обґрунтування вибору і т. д.

Інструментарій. Педагогічне проектування, методи «дерево цілей» та «дерево проблем», мозковий штурм.

Четвертий етап. Відпрацювання механізмів реалізації проекту. Завдання. Пілотні дослідження.

Процедури. Конструювання практичних механізмів становлення виховної системи.

Інструментарій. Педагогічне проектування і моделювання, педагогічний експеримент, аналіз документів, спостереження, опитування.

П'ятий етап. Системні зміни виховного процесу, передбачені проектом. Завдання. Реалізація проектних цілей.

Процедури. Моніторинг змін виховного процесу у закладі.

Інструментарій. Організаційно-розпорядчі методи, методи виховання.

Шостий етап. Аналіз результатів проектування. Завдання. Оцінка кількісних показників виховного процесу у закладі.

Процедури. Зовнішня експертиза виховної практики і життєдіяльності в закладі.

Інструментарій. Аналіз документації, спостереження, метод експертних оцінок, методи математичної статистики.

Сьомий етап. Корекція результатів проектування. Завдання. Виправлення недоліків. Оптимізація функціонування виховної системи.

Процедури. Визначення шляхів усунення недоліків, означення перспектив розвитку виховної системи.

Інструментарій. Мозковий штурм, методи експертної оцінки, індивідуальної та групової самооцінки, аналіз та узагальнення досвіду [10].

На наш погляд, ефективне створення виховної системи школи як об'єкту проектування можливе, зокрема, за наступних умов:

– проектування здійснюватиметься на засадах системного підходу, педагогічна система розглядатиметься як сукупність трьох компонентів (розвиток, виховання, навчання), які взаємозв'язані між собою і розкривають наперед послідовність і характер взаємодії педагогів і учнів;

– проектування виховних систем в загальноосвітніх навчальних закладах враховуватиме особливості їх життєдіяльності, природного, предметного та соціокультурного середовища, регіональних, національних, демографічних ознак тощо;

– буде розроблено надійні критерії, показники та рівні моніторингу ефективності виховної системи навчального закладу;

– передбачатимуться умови успішної реалізації технології проектування виховної системи, що ґрунтуються на досвіді та концептуальних підходах проектування виховних систем.

Загалом, проективна, особистісно-орієнтована система виховання спрямована на випереджаюче, фундаментальне розв'язання основних суперечностей, що виникають у становленні школи майбутнього – школи, яка б плекала творчу особистість, забезпечила умови для повноцінного фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини, формувала людину, яка здатна будувати демократичну Україну, жити у відкритому суспільстві, реалізувати себе багатовимірно; школи гуманізму, в якій учень, є центром навчально-виховного процесу з його складним світом думок, почуттів, головною цінністю, суб'єктом життя.

Висновки. Отже, проектування виховної системи зводить до мінімуму педагогічні експромти, перетворює процес виховання з мало впорядкованої сукупності виховних заходів, дій педагогів у цілісну спроектовану педагогічну взаємодію, робить його цілеспрямованим і гармонійним; дає можливість забезпечити переведення існуючих систем виховання у якісно новий стан, оптимізувати їх організацію та управління.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. До перспективних напрямів досліджень даної проблематики належить, зокрема, вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду, сучасних теоретико-методологічних підходів до проектування виховної системи школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2. Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. / І. Бех – К. Либідь, 2003. – 344 с.
2. Блонский П. Задачи и методы новой народной школы. / П. Блонский – М., 1918. – 73 с.
3. Караковский В. Воспитание для всех / В. Караковский. – М.: НИИ школьных технологий, 2008. – 240 с. (Библиотечка журнала «Воспитательная работа в школе»).
4. Коберник О. Сутнісна характеристика проектування педагогічного процесу / О. Коберник // Збірник наукових праць УДПУ. – Умань : ПП Жовтий, 2012. – Ч.2. – С. 101-109.
5. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. Костюк. – Київ: Радянська школа, 1989. – 609 с.

6. Кушнір В. Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу вищої школи – Авторефер. докторської дисертації: док. пед. наук: спец. 13.00.04 - Теорія та методика професійної освіти / В. Кушнір. – Харків, 2003. – 45 с.
7. Макаренко А. Методика організації виховного процесу // Твори в 7 т. Т.5. / А. Макаренко. – К.: Рад. школа, 1954. – 382с.
8. Перегудов Ф., Тарасенко Ф. Основы системного анализа: Учеб. 2-е изд., доп. / Ф. Перегудов, Ф. Тарасенко. – Томск: Изд-во НТЛ, 1997. – 396 с.
9. Сорока Г. Сучасні виховні системи та технології: [навч.-метод. посібник для керівників шкіл, учителів, класних керівників, вихователів, слухачів ПО] / Г. Сорока. – Х. : Веста : Вид-во «Ранок», 2002. – 128 с. – (Серія «Управління школою»).
10. Степанов Е. Педагогу о воспитательной системе школы и класса: Учебно-методическое пособие. / Е. Степанов – М.: ТЦ Сфера, 2008. – 224 с.
11. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – С. 55-208.
12. Трушнікова Т. Системный подход в педагогике как инновационная основа формирования образовательного пространства / Т. Трушнікова // Человек и образование. – 2006. – № 7. – С. 71– 72.

REFERENCES

1. Bech I. Educating the individual: In 2 books. Book. 2. Personality-oriented approach: scientific and practical bases. / I. Bech – Lybid K., 2003. – 344 p.
2. Blonsky P. Objectives and methods of a new elementary school. / P. Blonsky – M., 1918. – 73 p.
3. Karakovsky B. Education for all / V. Karakovsky. – M. : Research Institute school of technology, 2008. – 240 p. (Library of the magazine «Educational Work in Schools»).
4. Kobernik A. The essential characteristic of designing educational process / O. Kobernik // Proceedings of USPU. - Uman: PP Yellow, 2012 - Part 2. - P. 101-109.
5. Kostyuk G. Educational process and mental development of the individual / G. Kostyuk. - Kyiv: Soviet school, 1989. - 609 p.
6. Kushnir V. The Theoretical and methodological basis of the system analysis of educational process of high school - Avtorefer. Doctoral thesis: doc. ped. Sciences specials. 13.00.04 - Theory and Methods of Professional Education / V. Kushnir. - Kharkiv, 2003. - 45 p.
7. Makarenko A. Methods of educational process // Works at 7 t. T.5. / A. Makarenko. - K. : Soviets. School, 1954. – 382 p.
8. Peregoudov F., Tarasenko F. Fundamentals of Systems Analysis: A Handbook. 2 nd ed., Ext. / F. Peregoudov, F. Tarasenko. - Tomsk: Publishing house of the YTL, 1997. - 396 p.
9. G. Soroka Modern educational systems and technologies [navch.- method guide for school leaders, teachers, teacher, teachers, students] / G. Soroka. - X.: Vesta, type-in «Morning», 2002. - 128 p. - (Series «Management School»).
10. Stepanov E. Vospytatelnoy Teacher at school and class system: Training-metodychesкое posobyе. / E. Stepanov - M. : TC field, 2008. - 224 p.
11. Sukhomlinsky V. Problems of education fully developed personality // Select. Works: In 5 t. - K. : Soviets. School, 1976. - Vol.1. - P. 55-208.
12. Trushnikova T. Systematic approach in pedagogy as an innovative basis for the formation of educational space / T. Trushnikova // Man and education. - 2006. - № 7. - P. 71 - 72.

School educational system as the object of designing

Gagarin M.

Abstract. The article revealed the importance and urgency of school educational system designing; the different views of scientists on the potential and features of usage the school educational system designing in general and at the current stage of education development. The aim of the article is to reveal the peculiarities of school educational system creation as an object of design. The essence of such notions as «system», «system approach», «educational system», «educational system designing» have been revealed; the common features of the educational system and other social systems have been distinguished; its functions, which ensure the effectiveness of educational influence and stages of educational system designing have been characterized.

Keywords: *system, school educational system, educational system designing, features of the educational system as the object of designing, stages of the educational system designing.*

Воспитательная система школы как объект проектирования

Н. И. Гагарин

Аннотация. В статье раскрыто значение и актуальность проектирования воспитательной системы школы; проанализировано разные подходы ученых, относительно потенциала и особенностей использования проектирования воспитательной системы школы в целом и на современном этапе развития образования. Целью статьи есть раскрытие особенностей создания воспитательной системы школы как объекта проектирования. В статье определено сущность понятия «система», «системный подход», «воспитательная система», «проектирование воспитательных систем»; выделено общие характеристики воспитательной системы и других социальных систем; охарактеризованно ее функции, которые обеспечивают эффективность воспитательного влияния и этапы проектирования воспитательной системы учебного заведения.

Ключевые слова: *система, воспитательная система школы, проектирование воспитательной системы, особенности воспитательной системы как объекта проектирования, этапы проектирования воспитательной системы.*